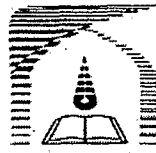

الله أكبر

1997

۸۷/۱/۱۰۸۷۳۱
۸۸-۲۵

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی

بررسی تجربه جامعه‌پذیری در میان سه نسل

با مطالعه دانش‌آموزان دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران

اسماعیل شریفی هولاسو

استاد راهنما

دکتر علی محمد حاضری

استاد مشاور

دکتر علی ساعی

۳۸۸ / ۱ / ۱۸

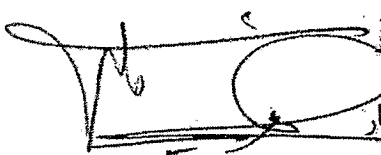

آبان ۱۳۸۷

۱۰۹۹۳۰

بسمه تعالی

تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای اسماعیل شریفی تحت عنوان «بررسی تجربه جامعه‌پذیری در میان سه نسل» را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای دریافت درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیات داوران
 استادیار	دکتر علی محمد خاضری	۱- استاد راهنما:
 استادیار	دکتر علی ساعی	۲- استاد مشاور:
 دانشیار	دکتر سعید معین‌فر	۳- استاد ناظر:
 استادیار	دکتر محمد رضایی	۴- استاد ناظر:
 استادیار	دکتر علی ساعی	۵- نماینده تحصیلات تکمیلی:

دستورالعمل حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهشهای علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاستهای پژوهشی دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهشهای علمی که تحت عناوین پایان نامه، رساله و طرحهای تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد ذیل را رعایت نمایند:

ماده ۱- حقوق مادی و معنوی پایان نامه ها/ رساله های مصوب دانشگاه متعلق به دانشگاه است و هرگونه بهره برداری از آن باید با ذکر نام دانشگاه و رعایت آیین نامه ها و دستورالعملهای مصوب دانشگاه باشد.

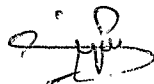
ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی می باید به نام دانشگاه بوده و استناد ر ا ه ن م ا نویسنده مسئول مقاله باشند. تبصره: در مقالاتی که پس از دانش آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان نامه/ رساله نیز منتشر می شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب حاصل از نتایج پایان نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با مجوز کتبی صادره از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه و براساس آیین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه در جشنواره های ملی، منطقه ای و بین المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان نامه/ رساله و تمامی طرحهای تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق حوزه پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این دستورالعمل در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۲۵ در شورای پژوهشی دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب لازم الاجرا است و هرگونه تخلف از مفاد این دستورالعمل از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود.

طریق مراجع قانونی قابل پیگیری خواهد بود. ۱۳۸۴/۶

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:
کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته
که در سال در دانشکده دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب
آقای دکتر ، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر و مشاوره سرکار
خانم / جناب آقای دکتر از آن دفاع شده است.

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجوی تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجانب اسماعیل شریفی دانشجوی رشته جامعه شناسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: اسماعیل شریفی

تاریخ و امضا: ۸۷/۸/۲۶

تقدیم به

معلم اخلاق و حامی و امید من در تمام زندگی‌ام،
که هم مهر مادری ورزید و هم عطوفت پدری،
به پاس تمام زجرها و سختی‌هایی که در راه تربیت من کشید،
تقدیم به **مادر** عزیزم.
وجودت گرمی و سایهات مستدام باد.

تشکر و قدردانی

بی‌شک این متن به سرانجام نمی‌رسید جز با مساعدت و مشاورت عزیزانی که به طُرق مختلف مرا مدیون لطف و مرحمت خود قرار داده و از راهنمایی‌ها و نقدهای راه‌گشا و سازنده خود دریغ نورزیدند. از جناب آقای دکتر حاضری، استاد راهنمای گرامی‌ام که با تحمل مزاحمت‌ها و سختی‌های فراوانی که برای ایشان در فرایند پژوهش ایجاد کردم، بزرگووارانه و صبورانه مرا با راهنمایی‌ها و انتقادهای اساسی کمک نموده و با صرف اوقات بسیار، کمک بزرگی در تسریع روند کار و بهتر شدن متن نمودند سپاس و تشکر ویژه دارم. از جناب آقای دکتر شجاعی‌زند، مدیر محترم گروه جامعه‌شناسی، به خاطر زحمات فراوانی که از بدو تدوین موضوع پژوهش و تهیه طرح تحقیق و راهنمایی‌ها و مساعدت‌هایی که در فرایند کار تا به انجام رسیدن آن داشته‌اند، صمیمانه سپاسگزارم. از استاد مشاور و اساتید داور که با مطالعه و ارزیابی متن، ضعف‌ها و اشکالات کار را بیان نمودند، تشکر می‌کنم. از جناب آقای دکتر ذکایی، استاد گروه مطالعات فرهنگی دانشگاه علامه طباطبائی، که راهنمایی ارزنده‌ی در بخش روش تحقیق ارائه نمودند سپاس فراوان دارم. و از جناب آقای دکتر آیت میرزایی، که صمیمانه و با سعه صدر مشاوره‌های کارسازی در خصوص بخش‌های مختلف پایان‌نامه داشتند بسیار متشکرم. همچنین از عزیزانی که، بدون آن که مسئولیتی در قبال این پایان‌نامه داشته باشند، مرا مدیون راهنمایی‌ها و مشاوره‌های خود قرار دادند، سپاسگزارم.

چکیده:

این تحقیق به بررسی نحوه جامعه‌پذیری نسل جدید (دانش‌آموزان مقطع دبیرستان) و مقایسه آن با تجربه جامعه‌پذیری دو نسل قبل از خود می‌پردازد. با کنکاش در موضوعات و مسائلی مانند بحران هویت، گسست فرهنگی، شکاف نسلی، و مسائلی از این قبیل که امروزه در جامعه خود با آن‌ها مواجه هستیم، این سوال برای ما مطرح شد که جامعه‌پذیری به‌عنوان فرایندی که هر جامعه با اجرای آن تلاش دارد فرهنگ خود را از نسل‌های پیشین به نسل‌های پسین منتقل نماید، امروزه چه تغییر و تحولی پذیرفته و چه تفاوتی با فرایند جامعه‌پذیری دو نسل گذشته یافته است.

برای پاسخ به سوال تحقیق، با نقد و بررسی پژوهش‌های انجام گرفته و نظریه‌های تدوین شده در این زمینه، سرانجام دو نظریه «ساختاربندی» و «دوجلهانی‌شدن» به‌عنوان پشتوانه نظری تحقیق انتخاب و بر این اساس چارچوب نظری تدوین گردید. دو فرضیه از چارچوب نظری استخراج شدند: فرضیه اول: وزن و ترکیب عوامل جامعه‌پذیری (خانواده، مدرسه، همسالان و رسانه) در سه دوره سنتی، مدرن اولیه و مدرن متأخر دگرگون شده است. فرضیه دوم: بین عوامل اجتماعی‌شدن سنتی و نحوه‌ی جامعه‌پذیری فرد با در نظر گرفتن عامل فضای مجازی، رابطه است، به‌طوری‌که هم فرد جامعه‌پذیر و هم عوامل اجتماعی‌کننده شدیداً متأثر از این فضا هستند.

متناسب با موضوع و سوال پژوهش، روش این تحقیق بصورت کیفی با تکنیک مصاحبه عمیق است. جامعه آماری نسل سوم تحقیق، دانش‌آموزان سال اول و دوم دبیرستان‌های پسرانه از سه منطقه ۲، ۱۲ و ۱۹ شهر تهران انتخاب شده‌اند. جامعه آماری نسل دوم و اول به ترتیب پدر و پدر بزرگ دانش‌آموزان (نسل سوم) است. حجم نمونه به صورت هدف‌دار ۹۰ نفر، از هر نسل ۳۰ نفر است. یافته‌ها و نتایج بدست آمده از مصاحبه‌ها، فرضیه‌های تحقیق را تایید نمودند.

کلمات کلیدی: جامعه‌پذیری، عوامل اجتماعی‌شدن، فضای مجازی، نظریه ساختاربندی، نظریه دوجلهانی‌شدن، تکنولوژی ارتباطی و اطلاعاتی، نسل

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه ۲
- ۱-۲- طرح مساله ۳
- ۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق ۵
- ۱-۴- هدف تحقیق ۷

فصل دوم: مروری بر متون

- ۲-۱- طرح‌های پژوهشی ۱۰
- ۲-۲- پایان‌نامه‌ها ۱۵
- ۲-۳- مقالات ۲۱
- ۲-۴- نتیجه ۲۴

فصل سوم: مبانی نظری و چارچوب تئوریک

- ۳-۱- دیدگاه‌های نظری در خصوص اجتماعی‌شدن ۲۷
- ۳-۱-۱- رویکرد روانشناسی اجتماعی ۲۸
- ۳-۱-۱-۱- تئوری رشد و توسعه فکری ۲۸
- ۳-۱-۱-۲- تئوری روان‌تحلیل ۲۹
- ۳-۱-۱-۳- تئوری یادگیری اجتماعی ۳۱
- ۳-۱-۱-۴- تئوری نقش اجتماعی ۳۱
- ۳-۱-۲- رویکرد جامعه‌شناختی ۳۴
- ۳-۱-۲-۱- دیدگاه تضادگرا (مارکسیستی): ۳۴
- ۳-۱-۲-۲- دیدگاه نظم‌گرا (کارکردی): ۳۷
- ۳-۲- چارچوب نظری: ۴۷

- ۴۸ ..... ۳-۲-۱- تئوری ساختاربندی
- ۵۱ ..... ۳-۲-۲- تئوری دوجہانی شدن
- ۵۴ ..... ۳-۲-۳- مدل نظری تحقیق
- ۵۴ ..... ۳-۳- فرضیه‌ها

فصل چهارم: روش‌شناسی تحقیق

- ۵۶ ..... ۴-۱- روش تحقیق
- ۵۷ ..... ۴-۲- جامعه آماری
- ۵۸ ..... ۴-۳- روش نمونه‌گیری و حجم نمونه
- ۵۹ ..... ۴-۴- روش جمع‌آوری داده‌ها
- ۶۰ ..... ۴-۵- تعریف مفاهیم
- ۶۱ ..... ۴-۵-۱- اجتماعی شدن (جامعه‌پذیری)
- ۶۲ ..... ۴-۵-۲- عوامل اجتماعی شدن
- ۶۳ ..... ۴-۵-۳- فضای مجازی
- ۶۴ ..... ۴-۶- ملاحظات اخلاقی ضمن پژوهش

فصل پنجم: یافته‌های تحقیق

- ۶۸ ..... ۵-۱- تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق
- ۶۹ ..... ۵-۱-۱- ابعاد جامعه‌پذیری
- ۶۹ ..... ۵-۱-۱-۱- جامعه‌پذیری فرهنگی
- ۷۹ ..... ۵-۱-۱-۲- جامعه‌پذیری اجتماعی
- ۸۴ ..... ۵-۱-۱-۳- جامعه‌پذیری ورزشی
- ۸۹ ..... ۵-۱-۱-۴- جامعه‌پذیری سیاسی
- ۹۳ ..... ۵-۱-۱-۵- جامعه‌پذیری دینی
- ۱۰۰ ..... ۵-۱-۲- عوامل اجتماعی شدن سنتی
- ۱۰۰ ..... ۵-۱-۲-۱- خانواده

- ۱۰۶ ..... ۵-۱-۲-۲-مدسه
- ۱۱۰ ..... ۵-۱-۲-۳-همسالان
- ۱۱۸ ..... ۵-۱-۳-عامل اجتماعی شدن جدید (فضای مجازی)
- ۱۲۴ ..... ۵-۲-آزمون فرضیات
- ۱۲۴ ..... ۵-۲-۱-فرضیه اول
- ۱۲۵ ..... ۵-۲-۲-فرضیه دوم

فصل ششم: نتیجه گیری

- ۱۲۷ ..... ۶-۱-نتیجه گیری
- ۱۳۰ ..... ۶-۲-پیشنهادها
- ۱۳۱ ..... ۶-۳-مشکلات تحقیق

منابع

- ۱۳۴ ..... فارسی
- ۱۴۲ ..... لاتین

ضمائم

- ۱۴۴ ..... ضمیمه الف: سوالات مصاحبه مربوط به ابعاد جامعه پذیری
- ۱۴۸ ..... ضمیمه ب: سوالات مصاحبه مربوط به عوامل اجتماعی شدن
- ۱۵۱ ..... ضمیمه ج: جداول فراوانی سوالات مربوط به ابعاد جامعه پذیری
- ۱۶۷ ..... ضمیمه د: جداول فراوانی سوالات مربوط به عوامل اجتماعی شدن
- ۱۷۸ ..... ضمیمه ه: مشخصات مدارس پسرانه مقطع متوسطه در هر سه منطقه
- ۱۷۹ ..... ضمیمه و: معرفی نامه از دانشگاه به سازمان آموزش و پرورش تهران
- ۱۸۰ ..... ضمیمه ز: معرفی نامه از سازمان آموزش و پرورش تهران به مناطق
- ۱۸۱ ..... ضمیمه ح: نقشه محدوده مناطق نمونه گیری شده شهر تهران

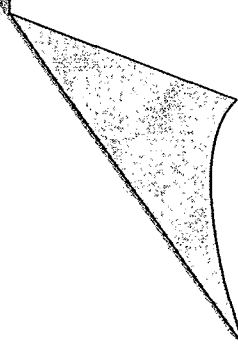
فهرست جداول

- جدول ۳-۱: مراحل جامعه‌پذیری و ویژگی‌های هر مرحله ۴۷
- نمودار شماره ۳-۱: فرایند بازتولید کنش و ساختار، برگرفته از سیتانگر ۴۹
- نمودار شماره ۳-۲: مدل نظری تحقیق ۵۴
- جدول ۵-۱: فراوانی داده‌های مربوط به مطالعه غیردرسی ۷۰
- جدول ۵-۲: داده‌های آماری طُرُق مصرف موسیقی ۷۱
- جدول ۵-۳: داده‌های مربوط به احساس ایرانی بودن ۷۳
- جدول ۵-۴: داده‌های علاقه به زندگی در خارج از کشور ۷۴
- جدول ۵-۵: داده‌های مربوط به تبعیت از مُد و سلیقه روز در زندگی ۷۵
- جدول ۵-۶: مقایسه تجربه جامعه‌پذیری فرهنگی نسل اول، دوم و سوم ۷۸
- جدول ۵-۷: داده‌های مربوط به میزان رفت‌وآمد با فامیل و آشنایان (در ماه) ۷۹
- جدول ۵-۸: داده‌های مربوط به اعتماد و اطمینان به همسایه‌ها ۸۰
- جدول ۵-۹: داده‌های میزان اوقات تنهایی در شبانه روز ۸۲
- جدول ۵-۱۰: مقایسه تجربه جامعه‌پذیری اجتماعی نسل اول، دوم و سوم ۸۳
- جدول ۵-۱۱: داده‌های مربوط به میزان ورزش در شبانه روز ۸۴
- جدول ۵-۱۲: داده‌های مربوط به طُرُق آشنایی نمونه‌ها با شخصیت‌های ورزشی ۸۶
- جدول ۵-۱۳: مقایسه تجربه جامعه‌پذیری ورزشی نسل اول، دوم و سوم ۸۸
- جدول ۵-۱۴: داده‌های مربوط به میزان اختصاص زمان برای اخبار ۸۹
- جدول ۵-۱۵: داده‌های مربوط به مشارکت در فعالیت‌های سیاسی ۹۰
- جدول ۵-۱۶: مقایسه تجربه جامعه‌پذیری سیاسی نسل اول، دوم و سوم ۹۳
- جدول ۵-۱۷: داده‌های مربوط به میزان مقید به انجام تکالیف دینی ۹۴
- جدول ۵-۱۸: داده‌های مربوط به یافتن جواب در صورت بروز مسئله دینی ۹۴

- جدول ۵- ۱۹: داده‌های مربوط به نظر مصاحبه‌شوندگان در مورد روابط دختر و پسر..... ۹۵
- جدول ۵- ۲۰: مقایسه تجربه جامعه‌پذیری دینی نسل اول، دوم و سوم..... ۹۹
- جدول ۵- ۲۱: مقایسه نقش عامل خانواده در نسل اول، دوم و سوم..... ۱۰۵
- جدول ۵- ۲۲: داده‌های مربوط به میزان حضور در مدرسه..... ۱۰۶
- جدول ۵- ۲۳: داده‌های مربوط به احساس اینکه مدرسه چه نیازی از افراد را برطرف می‌کند..... ۱۰۷
- جدول ۵- ۲۴: مقایسه نقش عامل مدرسه در نسل اول، دوم و سوم..... ۱۱۰
- جدول ۵- ۲۵: داده‌های مربوط به نحوه آشنایی و انتخاب دوستان..... ۱۱۱
- جدول ۵- ۲۶: داده‌های مربوط به میزان روابط افراد با دوستان..... ۱۱۲
- جدول ۵- ۲۷: داده‌های آماری مربوط به تاثیر نظر دوستان در موارد نحوه پوشش لباس، آرایش مو و صورت، گوش دادن به موسیقی، فیلم دیدن..... ۱۱۳
- جدول ۵- ۲۸: داده‌های مربوط به نوع تفریحات افراد..... ۱۱۵
- جدول ۵- ۲۹: مقایسه نقش عامل همسالان در نسل اول، دوم و سوم..... ۱۱۸
- جدول ۵- ۳۰: داده‌های مربوط به میزان استفاده از وسایل صوتی و تصویری نام برده..... ۱۱۹
- جدول ۵- ۳۱: داده‌های مربوط به نوع کاربرد وسایل صوتی و تصویری نام برده..... ۱۲۱
- جدول ۵- ۳۲: داده‌های مربوط به میزان اعتماد به مجاری ارتباطی نام برده..... ۱۲۱
- جدول ۵- ۳۳: مقایسه نقش عامل همسالان در نسل اول، دوم و سوم..... ۱۲۳

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

بحث جامعه‌پذیری^۱ یا اجتماعی‌شدن از مباحث اولیه و بنیادی علوم اجتماعی و علوم رفتاری محسوب می‌شود. در ادبیات کلاسیک جامعه‌شناسی در این خصوص نظریه‌های متعددی ارائه شده است و بنیانگذاران و صاحب‌نظران این رشته^۲ به نوعی با این مساله برخورد داشته‌اند.

شکل‌گیری رشته جامعه‌شناسی با موضوع اجتماعی‌ساختن افراد در نظام جدید اجتماعی همراه بود. هدف این رشته نوپا برگرداندن نظم و انسجام اجتماعی متناسب با شرایط جدید برای جامعه دست‌خوش تغییرات حاصل از صنعتی‌شدن بود. اما از نیمه دوم قرن بیستم، بالاخص دهه هشتاد به بعد، با شکل‌گیری پدیده جهانی‌شدن توجه مجددی به موضوع جامعه‌پذیری شده است. اگر در دوره نخست توجه نظریه‌پردازان به موضوع اجتماعی‌شدن حاصل از تحولات انقلاب صنعتی‌شدن در زندگی انسان‌ها بود امروزه این بازتوجهی نتیجه تغییر و تحولات گسترده‌ای است که، ناشی از انقلاب تکنولوژی اطلاعات^۳، در ابعاد و حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی افراد بوجود آمده است.

تئوری‌های کلاسیک جامعه‌پذیری متناسب با شرایط و ویژگی‌های نظام اجتماعی دوره خاص خود تدوین شده‌اند و تبیین‌ها و تحلیل‌های آن‌ها با در نظر گرفتن عوامل و ابعاد اجتماعی‌شدن آن دوره ارائه شده است. در این تئوری‌ها اصلی‌ترین و مهم‌ترین عامل اجتماعی‌شدن خانواده محسوب می‌شد و در کنار آن گروه همسالان و مدرسه به‌عنوان عوامل بعدی مطرح بودند. اما امروزه با پیشرفت تکنولوژی‌های

---

^۱. socialization

^۲. این موضوع برای پایه‌گذاران روانشناسی (فروید، پیازه و بلوم) هم، البته به شکل روانشناختی و تحت عنوان فرایند رشد شخصیت کودک، بعنوان مساله مطرح بوده و محور اصلی نظریه آنها شده است. و خواهیم دید که پارسوتز نظریه جامعه‌پذیری خود را بر پایه نظریه فروید طرح‌ریزی می‌کند.

^۳. revolution of information technology

ارتباطی و اطلاعاتی و تحولات صورت گرفته در زندگی اجتماعی انسان‌ها، مجاری و عوامل تاثیرگذار در فرایند اجتماعی شدن افراد بسیار متنوع و متکثر گشته است و از طرفی با پیچیده‌تر شدن روزافزون زندگی، ابعاد و حوزه‌های جامعه‌پذیری نیز پیچیده و متنوع گشته‌اند. شرایط جدید پیش آمده، تئوری‌های تبیین‌کننده متناسب خود را طلب می‌نماید چرا که تئوری‌های کلاسیک توان تبیینی لازم را، به دلیل لحاظ نکردن عوامل و شرایط جدید، دارا نیستند. لذا امروزه برای پرداختن به مسئله جامعه‌پذیری می‌بایست سراغ تئوری‌ها و نظریه‌های رفت که به عوامل، ابعاد و فرایند جدید جامعه‌پذیری توجه و دقت لازم را مبذول داشته‌اند.

۱-۲- طرح مساله

در جریان جامعه‌پذیری همیشه شاهد تفاوت‌های نسلی هستیم، چرا که هیچ‌گاه نسل^۱ جدید دقیقاً از همه ابعاد و جوانب شبیه نسل قبل نمی‌گردد. در این میان و در این فرایند انتقال، به تبع تغییرات فرهنگی و اجتماعی، همیشه میزانی از تفاوت نسلی عادی و اجتناب‌ناپذیر است. زمانی این تغییرات برای یک جامعه می‌تواند مسأله‌ساز گردد که میزان آن از حد مورد انتظار و قبول جامعه فراتر رفته و بحران-آفرین باشد. در این جاست که موضوع از صورت عادی خود خارج گشته و به‌عنوان یک مساله‌ی اجتماعی تولید سوال می‌کند.

در جامعه خودمان، از یک دهه پیش با مسائلی همچون بحران هویت^۲، شکاف نسلی^۳، گسست فرهنگی^۴ و مسائلی در خصوص بحران نسلی و تفاوت ارزش‌ها و هنجارهای نسل جدید با نسل‌های پیشین، مواجه هستیم. صرف‌نظر از اختلاف‌هایی که در خصوص بحران و حاد بودن این مسائل در بین اندیشمندان وجود دارد، تاکید ما در این تحقیق بر روی میزان تفاوت‌های نسلی است و همان‌طور که اشاره نمودیم این تفاوت‌ها از حد معمول خود فراتر رفته و تبدیل به مسأله اجتماعی گردیده است. شواهد و تحقیقات^۵ نشان می‌دهد امروزه این شکاف و گسست عمیق‌تر و پرابلماتیک‌تر شده و جامعه برای برون رفت از این بحران هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی بسیاری را متحمل گشته است.

^۱. generation

^۲. identity crisis

^۳. generation gap

^۴. cultura tear

° در این زمینه رجوع کنید به منابع زیر:

الف) علیخانی، علی‌اکبر (۱۳۸۲) گسست نسل‌ها (مجموعه مقالات)

با توصیف شرایطی که رفت، این سوال مطرح می‌شود که مکانیسم و فرایند جامعه‌پذیری^۱ به‌عنوان ابزاری که جامعه به عنوان یک سیستم (به تعریف پارسونزی) برای پاسخ‌گویی به نیاز اجتماعی و فرهنگی و انتقال ارزش‌ها و هنجارها از نسل گذشته به نسل حاضر آن را تدوین نموده است، چه تغییر و دگرگونی یافته است که امروزه با این مسائل مواجه گشته‌ایم؟ این شرایط و شواهد نشان می‌دهد که فرایند جامعه‌پذیری در گذار از نسل گذشته به نسل فعلی دچار مسأله گشته است، و تئوری‌های کلاسیک جامعه‌پذیری از توان تبیینی لازم در این زمینه برخوردار نیستند و نمی‌توانند برای تحلیل و بررسی موضوع به کار آیند. تئوری‌های سنتی اجتماعی‌شدن، امروزه با وسعت تغییرات و دگرگونی‌هایی که جوامع را دربر گرفته، از چند جهت مورد نقد واقع شده‌اند:

اول این‌که؛ برخلاف این تئوری‌ها (بالاخص تئوری پارسونز^۲ که از جافتاده‌ترین و منسجم‌ترین نظریه‌های کلاسیک در این زمینه به‌شمار می‌آید) جامعه در کلیت آن به طور اعم و در دوره حاضر به طور اخص، به مثابه نظامی بسته و محدود که کارکردها و نیازهایش توسط خرده نظام‌های درون سیستم تامین می‌شود و هر نوع تغییر و دگرگونی نهایتاً کنترل گشته و به نظم و انسجام کلی جامعه منتهی می‌گردد، نیست. امروزه افراد، بسیاری از تعاملات و تاثیرپذیری‌ها را در یک نظام جهانی تجربه می‌کنند که مشخصات و مختصات آن بسیار متفاوت از نظام اجتماعی چند دهه پیش است.

دوم این‌که؛ بسیاری از این تئوری‌ها، عامل خانواده را به‌عنوان مرجع و منبع اصلی اجتماعی‌شدن نسل‌های جدید در نظر می‌گیرند، و از طرفی الگوی آن‌ها (بالاخص نظریه پارسونز) مدل خیلی محافظه‌کارانه خانواده غربی است (روشه، ۱۳۷۶: ۱۹۱). در حالی که امروزه از طرفی عوامل و مجاری جامعه‌پذیری در نتیجه فرایند جهانی‌شدن و پیشرفت تکنولوژی ارتباطی و اطلاعاتی بسیار متنوع و متکثر گشته است و از طرف دیگر خانواده و سایر عوامل اجتماعی‌شدن سنتی (همسالان و مدرسه) متأثر از این تغییرات، شرایط متفاوتی یافته و نقش و جایگاه آن‌ها در فرایند جامعه‌پذیری دگرگون شده است.

و مهمتر این‌که؛ تئوری‌های کلاسیک اجتماعی‌شدن، همان‌طور که گیدنز^۳ (۱۳۸۴ الف) هم اشاره می‌کند، فرایند جامعه‌پذیری افراد را یک‌سویه مورد تحلیل و تفسیر قرار داده‌اند. به‌طوری که معمولاً

(ب) علی‌اکبر (۱۳۸۶) هویت و بحران هویت (مجموعه مقالات)

(ج) یوسفی، نریمان (۱۳۸۳) شکاف بین نسل‌ها

^۱. process of socialization

^۲. Parsons

^۳. Giddense

کودک و فرزند به‌عنوان فرد جامعه‌پذیر، منفعلانه‌پذیرای ارزش‌ها و هنجارهای ارائه شده بوده و والدین و عوامل دیگر (مدرسه و همسالان) به‌عنوان جامعه‌پذیرکننده، ارزش‌ها و هنجارهای مورد قبول جامعه را به فرد آموزش و انتقال می‌دادند. در حالی که این فرایند امروزه متحول گشته است.

این نقصان‌ها به اضافه شرایط کاملاً متفاوت جوامع امروزی نسبت به جوامع نیمه‌ی قرن گذشته، قابلیت‌های نظریه‌ی جامعه‌پذیری کلاسیک را، که نماینده شاخص آن پارسونز است، را با تردیدهای جدی مواجه ساخته است و ما را به سوی ارائه تبیین‌های جدیدتری از سازوکار فرایند جامعه‌پذیری فرا می‌خواند. پس مسئله این پژوهش از زائل شدن توان تبیینی تئوری‌های موجود، به دلیل تغییر شرایط و عوامل تاثیرگذار در این فرایند است.

سوال تحقیق: فرایند جامعه‌پذیری در گذار از نسل اول و دوم به نسل سوم، در جامعه حال حاضر خودمان، چه تفاوتی یافته و این تفاوت نتیجه چه عواملی است^۱؟

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

ارزش‌ها و هنجارها، رسوم و عادات، گروه‌ها و نهادها پیش‌شرط هویت‌سازی انسان و عوامل پایداری رفتار اجتماعی هستند. این عناصر سبب جهت‌گیری رفتار انسان در زندگی می‌شوند و به زندگی معنا می‌دهند و هنگامی که در فرایند جامعه‌پذیری توسط گروه بزرگی از مردم پذیرفته شده باشند، سبب کسب اعتماد در رفتار می‌شوند. اما این فرایند امروزه با مسائلی روبرو شده که اعتماد و سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه را تهدید و تضعیف می‌کند و نیازمند تحقیق و تدبیر بیش از پیش است.

جوامع امروزه با تغییر و دگرگونی‌هایی مواجه شده‌اند که بخش اعظم آن متأثر از پیشرفت‌های فنی و تکنولوژیکی است که در عرصه ارتباطات و اطلاعات رخ داده. همان‌طور که گیدنز نیز اشاره می‌کند از دو دهه پیش مهم‌ترین نیروی دگرگون‌کننده‌ی زندگی ما، تاثیر ارتباطات بوده که عمدتاً تحت عنوان انقلاب ارتباطات خوانده می‌شود (۱۳۸۴ ب: ۶۲). موج عظیم تغییرات به سمت جهانی‌شدن عصر جدیدی را در زندگی امروزه انسان‌ها رقم زده است که از آن با عناوین مختلفی چون: تمدن اطلاعاتی (رجایی ۱۳۸۲)، جهان رها شده (گیدنز ۱۳۷۹)، عصر اطلاعات (کاستلز ۱۳۸۰)، دوره پست‌مدرن (لش ۱۳۸۳) نام برده

^۱. بحث تکوین هویت و هویت‌یابی از مباحث جدیدی است که امروزه در حوزه جامعه‌پذیری مطرح است و بالطبع محور پژوهش‌های بسیاری شده است، با درک اهمیت و ضرورت این مساله، موضوع تحقیق حاضر وارد شدن به این بحث نیست. این تحقیق فرایند جامعه‌پذیری را به‌عنوان مبحث اصلی خود در نظر گرفته است.

می‌شود. حتی برخی پژوهش‌ها به دگرگونی هویت افراد، بویژه هویت سنتی، پدید آمدن هویت‌های فرهنگی چندگانه^۱ (هانگلادرام^۲، ۲۰۰۲)، دگرگونی ارزش‌ها و شیوه‌های زندگی، رفتار هم‌سو با ارزش‌ها و هنجارهای زمینه‌ی فرهنگی بالادست، فرامحلی، و شیوه‌های مصرف و زندگی (یونگل سون^۳ و همکاران، ۲۰۰۱) برهم‌کنش‌ها و دگرگونی‌های برآمده از کاربرد فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی (سورنس^۴ و همکاران، ۲۰۰۴) توجه نموده‌اند.

ما امروزه در معرض بزرگترین تغییرات تاریخ بشر قرار گرفته‌ایم. تغییراتی سریع که فرصت زیادی برای فرهنگ‌سازی، هنجاری‌شدن، جامعه‌پذیری و انطباق با شرایط اجتماعی را فراهم نمی‌سازد. «تغییرات به قدری سریع است که به قول بوردیو^۵ فرد فرصت تعامل فکری و ذهنی را با آنها ندارد» (به نقل از عاملی، ۱۳۸۲: ۱۴۴). در جهان معاصر زندگی کردن حول محور دینی، اخلاقی یا یک جهان‌بینی واحد و سامان دادن به روند جامعه‌پذیری، هر روز دشوارتر می‌شود. افراد بالاخص جوانان با دشواری شکل دادن به هویت شخصی خود روبرو هستند. آنها مانند نسل‌های پیش، قالبی از پیش تعیین شده در اختیار ندارند. «همین شرایط سبب شده است که در جامعه‌شناسی از مقوله "انسان منفرد به حاشیه رانده شده" در جامعه معاصر و مدرن سخن گفته می‌شود» (برنهارد، ۱۳۸۳: ۱۱۵).

جامعه ایران نیز متأثر از این تغییر و تحولات جهانی، با مساله جامعه‌پذیری جوانان و نوجوانان مواجه گشته است. همان‌طور که شواهد و یافته‌های تجربی نشان می‌دهد ما با پدیده شکاف نسلی و گسست فرهنگی در بین نسل اول و دوم با نسل سوم مواجه هستیم (یوسفی، ۱۳۸۳ و منطقی، ۱۳۸۳). گسست نسلی در خانواده میان پدر و مادر و فرزندان به معنی عدم تبعیت کامل فرزندان از پدر و مادر و تغییر گروه مرجع جوانان است. همان‌طور که برایان فی^۶ اشاره می‌کند «... هر عصری، هر گروه فرهنگی، که اعتقادات و باورها و ارزش‌های خود را دارد بایستی با گذشته از نو رویارو شود و بکوشد آن گذشته را برای آن عصر و برای آن گروه به صورت تازه‌ای دسترسی‌پذیر کند» (۱۳۸۱: ۳۸۲). به اعتقاد فی امروزه رابطه نسل جدید با گذشته رابطه ساده و یک‌سویه نیست، بعکس این رابطه رابطه‌ای دیالکتیکی است و به تصویری که این نسل از خود و از گذشته دارد برمی‌گردد. یافته‌های تحقیق جهاد دانشگاهی در سال ۸۳ نشان می‌دهد که تفاوت‌های معنی‌داری در طرز تلقی و اهمیت ارزش‌های فرهنگی بین نسل جدید و نسل

¹. multi cultural identity

². Hongladarom, S.

³. Youngelson, N.

⁴. Sornes, J.

⁵. Burdiuo

⁶. Fay, B.

قبلی وجود دارد (ارمکی و غفاری، ۱۳۸۳). بررسی داده‌های دو طرح ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان که یکی در سال ۷۹ و دیگری در سال ۸۲ در ۲۸ استان کشور انجام شده (ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲)، مؤید تفاوت یا شکاف نسلی در برخی حوزه‌های ارزشی است.

به این ترتیب جمع‌بندی دیدگاه‌های متفاوت در زمینه شکاف نسلی در ایران نشان می‌دهد «مفهوم شکاف نسلی بعنوان رایج‌ترین مفهوم و مسئله اجتماعی تعیین شده است» (معیدفر، ۱۳۸۳). در چنین شرایطی است که بحث هویت‌یابی و فرهنگ‌پذیری و به تبع آن اجتماعی‌شدن افراد مساله مهمی می‌شود و این سوال را پیش می‌آورد که: با وجود اینکه منابع و مراجع ارتباطی و اطلاعاتی افراد (که نقش موثری در نگرش، ارزش‌یابی و هنجارپذیری آنان دارد) متنوع و متکثر گشته و از حیطة ملی جوامع فراتر رفته است، فرایند جامعه‌پذیری و عوامل اجتماعی شدن چگونه شکل می‌گیرد؟

این تغییر و تحولات، عوامل و سازوکار جامعه‌پذیری را دگرگون ساخته و منابع و مراجع ارزش‌گذار و هنجارپذیری افراد را متحول و متکثر ساخته است. و این دغدغه را ایجاد کرده است که عناصر سنتی نظیر خانواده و محله تا چه اندازه تعیین‌کننده‌ی نگرش و رفتار فرد در آینده می‌باشد؟ موقعیت و خاستگاه اجتماعی فرد چه تاثیری بر الگوهای اجتماعی‌شدن او دارند؟ آیا کودکان شیوه‌های رفتاری ویژه پدر و مادرشان یا دیگران نزدیک را فرا می‌گیرند؟ آیا اصلاً کودکان، فرزندان والدین خود هستند یا دست‌پرورده‌ی عواملی که فرسنگ‌ها دور از محیط جغرافیایی آنها، الگوی ارزشی و رفتاری آنها را شکل می‌دهند؟

۱-۴- هدف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق اول پاسخگویی به سوال تحقیق است. جامعه‌پذیری مهمترین عامل پیوند و انسجام جامعه است. این دغدغه که امروزه با گستره نفوذی که پدیده‌ی جهانی‌شدن در زندگی ما انسان‌ها دارد و ظهور فضای مجازی، که در کنار فضای واقعی جریان زندگی روزمره افراد، بالاخص جوانان و نوجوان را شکل می‌دهد؛ سازوکار و روند جامعه‌پذیری چه تغییر و تحولی یافته و چه مسائلی را به وجود آورده، هدف مهم این تحقیق است. دوم؛ انجام تحقیقی به صورت کیفی و مقایسه سه نسل به لحاظ تجربه جامعه‌پذیری (از همه ابعاد جامعه‌پذیری)، که به این شکل و گستردگی در ایران سابقه ندارد. تحقیقاتی که در زمینه جامعه‌پذیری در ایران انجام گرفته (در فصل مروری بر متون به تفصیل به این بخش خواهیم